

Американська асоціація юристів / Ініціатива з верховенства права

Академія прокуратури України

Харківська правозахисна група

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Київ 2007

Бущенко А. П., Ільковець Л. Б.

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ**

Методичні рекомендації

Київ 2007

Методичні рекомендації щодо застосування застави як запобіжного заходу під час розслідування та судового розгляду ґрунтуються на чинному законодавстві та мають на меті роз'яснити органам дізнання, слідчим, прокурорам, адвокатам і суддям сутність та порядок застосування застави.

Дані методичні рекомендації розроблено в рамках Пілотного проекту з оптимізації застосування запобіжних заходів, альтернативних взяттю під варту, що провадиться проектом Американської асоціації юристів «Ініціатива з верховенства права» за фінансової підтримки Відділу з питань міжнародної боротьби з наркотиками та правоохоронної діяльності Державного Департаменту США у співпраці із Посольством Сполучених Штатів Америки в Україні.

Твердження і аналіз, викладені у методичних рекомендаціях, що розроблені на виконання проекту з оптимізації застосування запобіжних заходів, є результатом роботи експертів «Ініціативи з верховенства права», які несуть повну відповідальність за його зміст, і як такі не обов'язково відображають позицію Уряду Сполучених Штатів Америки чи Американської асоціації юристів чи їхніх підрозділів. Жодна інформація, вміщена у цій публікації, не може розглядатися як надання юридичної допомоги у конкретних справах – читачі відповідають за отримання такої допомоги від власних адвокатів.

ЗМІСТ

1. Загальні положення щодо обрання запобіжних заходів.....	4
2. Регламентація застави як запобіжного заходу у чинному законодавстві України та порядок її застосування.....	6
3. Проблемні питання застосування застави під час розслідування та судового розгляду.....	11

ДОДАТКИ

Додаток 1. ПЕРЕЛІК МІЖНАРОДНИХ АКТІВ ЩОДО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ СТОСОВНО ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО, ПІДСУДНОГО.....	16
Додаток 2. ПОСТАНОВА ПРОКУРОРА ПРО ОБРАННЯ ОБВИНУВАЧЕНОМУ (ПІДОЗРЮВАНОВОМУ) ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ЗАСТАВИ	17
Додаток 3. ПРОТОКОЛ ПРО ПРИЙНЯТТЯ ЗАСТАВИ	19
Додаток 4. ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПРО ПРАКТИКУ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ВІД 26 БЕРЕЗНЯ 1999, № 6.....	21
Додаток 5. РЕКОМЕНДАЦІЯ № (99) 22* КОМИТЕТА МІНІСТРОВ СОВЕТА ЄВРОПИ О ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕПОЛНЕНИЯ ТЮРЕМ И УВЕЛИЧЕНИЯ ЧИСЛА ЛИЦ, НАХОДЯЩИХСЯ ПОД СТРАЖЕЙ, 30 СЕНТЯБРЯ 1999 Г.....	26
Додаток 6. МИНИМАЛЬНЫЕ СТАНДАРТНЫЕ ПРАВИЛА ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ В ОТНОШЕНИИ МЕР, НЕ СВЯЗАННЫХ С ТЮРЕМНЫМ ЗАКЛЮЧЕНИЕМ (ТОКИЙСКИЕ ПРАВИЛА), 14 ДЕКАБРЯ 1990.....	35

1. Загальні положення щодо обрання запобіжних заходів

Запобіжні заходи як один із видів процесуального примусу в кримінальному процесі застосовуються з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень.

У законі (ч. 1 ст. 148 КПК України) чітко зазначено коло суб'єктів, стосовно яких можливе їх застосування. При проведенні розслідування (дізнання та досудового слідства) запобіжні заходи застосовуються тільки до підозрюваного та обвинуваченого, під час судового розгляду справи – тільки стосовно підсудного та засудженого.

Відповідно до вимог ст. 165 КПК України будь-який запобіжний захід, крім взяття під варту, може бути застосований на досудовому слідстві – за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, а під час судового розгляду – за постановою судді або ухвалою суду.

Стаття 149 КПК України містить вичерпний перелік запобіжних заходів. Такими тривалий час були: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста порука; 3) порука громадської організації або трудового колективу; 4) взяття під варту; 5) нагляд командування військової частини. Тимчасовим запобіжним заходом за законом вважається також затримання підозрюваного.

Згідно із Законом України від 20.11.96 № 530/96-ВР ст. 149 КПК доповнена пунктом 3¹ щодо застави як запобіжного заходу; в Кодекс також включена стаття 154¹ КПК. Саме з цього часу починає свій відлік застосування застави в сучасній Україні.

На сьогодні редакція ст. 154¹ КПК викладена зі змінами та доповненнями, внесеними відповідно до Закону України від 12.07.01 № 2670-III.

Згідно з ч. 2 ст. 148 КПК України запобіжні заходи застосовуються за наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений намагатиметься ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджатиме встановленню істини у справі або продовжуватиме злочинну діяльність. Якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, у підозрюваного, обвинуваченого або підсудного відбирається письмове зобов'язання про явку на виклик особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора чи суду, а також про те, що він повідомить про зміну свого місця перебування.

Наявність «достатніх підстав» для обрання запобіжного заходу має бути доведена під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу.

Обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу, визначені у ст. 150 КПК України. Зокрема, відповідно до її вимог такими є: 1) тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; 2) її вік; 3) стан здоров'я; 4) сімейний і матеріальний стан; 5) вид діяльності; 6) місце проживання, а також інші обставини, що характеризують підозрюваного, обвинуваченого. Ті ж самі вимоги мають пред'являтися і судом стосовно підсудного чи засудженого.

Таким чином, при вирішенні питання про необхідність застосування запобіжних заходів доведенню передусім підлягають такі зазначені нижче обставини:

- 1) наявність достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений намагатиметься ухилитися від слідства та суду або від виконання процесуальних рішень;
- 2) наявність достатніх підстав вважати, що він перешкоджатиме встановленню істини у справі;
- 3) наявність достатніх підстав вважати, що він продовжуватиме злочинну діяльність.

Відповідно до вимог закону доведеною має бути хоча б одна із зазначених обставин.

Тільки за такої умови існує необхідність в обранні запобіжного заходу стосовно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого і можуть бути враховані обставини, зазначені у ст. 150 КПК України.

Варто відзначити, що дані стосовно особи підозрюваного, обвинуваченого, підсудного можуть стати переконливим доказом необхідності застосування запобіжного заходу або відсутності такої.

Тому і прокурор, і захисник мають зібрати якнайповніші такі дані, а в разі обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту – надати їх суду.

У разі обрання стосовно особи запобіжного заходу її процесуальний статус не змінюється. Проте у разі застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинувачення йому повинно бути пред'явлене не пізніше десяти діб з моменту застосування запобіжного заходу. Якщо в цей термін обвинувачення не буде пред'явлене, запобіжний захід скасовується.

2. Регламентация застави як запобіжного заходу у чинному законодавстві України та порядок її застосування

Стаття 154¹ КПК України визначає сутність застави як внесення на депозит органу досудового розслідування або суду підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, іншими фізичними чи юридичними особами грошей чи передачі їм інших матеріальних цінностей з метою забезпечення належної поведінки, виконання зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового перебування без дозволу слідчого чи суду, явки за викликом до органу розслідування і суду особи, стосовно якої застосовано цей запобіжний захід.

За змістом закону застава може бути застосована як безпосередньо на стадії досудового провадження – стосовно підозрюваного або обвинуваченого, так і на стадії судового розгляду справи – стосовно підсудного. Не виключається також можливість вирішення питання про зміну будь-якого раніше обраного запобіжного заходу на заставу при розслідуванні справи та її попередньому або головному судовому розгляді.

За загальними положеннями, передбаченими ст. 165 КПК України, застава, як і інший запобіжний захід, може бути застосована за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або за ухвалою суду.

При цьому як органи досудового розслідування, так і суд, можуть застосовувати заставу як запобіжний захід за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, його законного представника чи захисника, заставодавця (тобто фізичної або юридичної особи, яка вносить заставу), вказівкою прокурора або з власної ініціативи.

Виняток становить лише випадок, коли застава застосовується в разі зміни запобіжного заходу – тримання під вартою – на заставу. Відповідно до ч. 4 ст. 154¹ КПК міра запобіжного заходу у вигляді застави стосовно особи, яка перебуває під вартою, до направлення справи до суду може бути обрана лише з дозволу прокурора, який давав санкцію на арешт, а після надходження справи до суду – судом.

Потрібно також мати на увазі також, що інший запобіжний захід, окрім взяття особи під варту, обраний прокурором, може бути скасовано або змінено слідчим та органом дізнання лише за згодою прокурора.

Як зазначено у ч. 2 ст. 154¹ КПК, розмір застави встановлюється з урахуванням обставин справи органом, який застосував запобіжний захід. Він не може бути меншим: стосовно особи, обвинуваченої у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, – однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; стосовно особи, обвинуваченої у вчиненні іншого тяжкого або особливо тяжкого злочину чи раніше судимої особи, – п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; стосовно інших осіб – п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У всіх випадках розмір застави не може бути меншим від розміру цивільного позову, обґрунтованого достатніми доказами.

Визначення тяжкого злочину й особливо тяжкого злочину вміщено у ст. 12 КК України.

Визначення раніше судимої особи дається у відповідних нормах розділу 13 Особливої частини Кримінального кодексу України.

Існує такий зазначений нижче порядок застосування застави згідно з ч. 3 ст. 154¹ КПК.

- Про прийняте рішення про застосування застави органом дізнання, слідчим, прокурором, суддею (судом) виноситься постанова (ухвала), в якій зазначаються підстави застосування цього запобіжного заходу.
- Постанова (ухвала) про застосування застави має відповідати вимогам ст. 165¹ КПК.

- Якщо обраний раніше запобіжний захід у вигляді взяття під варту під час досудового слідства змінюється на застава за клопотанням захисника, таке клопотання розглядається слідчим або прокурором у строки, передбачені ст. 235 КПК України, з обов'язковим повідомленням захисника про результати його розгляду.
- Особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор, суддя (суд) роз'яснюють підозрюваному, обвинуваченому, підсудному його обов'язки при внесенні застави та наслідки їх невиконання.
- Одночасно заставодавцю, тобто фізичній особі чи представнику юридичної особи, представницькі функції якого мають бути оформлені відповідно до вимог чинного законодавства, роз'яснюється, у вчиненні якого злочину підозрюється чи обвинувачується особа, стосовно якої застосовується запобіжний захід у вигляді застави, і що у разі невиконання нею своїх обов'язків застава буде звернена в дохід держави.
- Окрім того, заставодавцю потрібно роз'яснити його право на відмову від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав для звернення застави в дохід держави та порядок такої відмови, передбачених у ч. 4 ст. 154¹ КПК. Адже у разі відмови заставодавець забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого, підсудного до органу розслідування чи суду для заміни йому запобіжного заходу на інший, і застава повертається лише після обрання нового запобіжного заходу.
- Про зазначене складається протокол згідно з вимогами статей 84 та 85 КПК України.
- За змістом закону фактичне внесення застави передуює складанню відповідного протоколу.

Якщо підозрюваний, обвинувачений, підсудний порушує взяті на себе зобов'язання, застава звертається в дохід держави.

Якщо застава було обрано органом дізнання, слідчим або прокурором, а підозрюваний чи обвинувачений ухиляється від явки до органу дізнання або досудового слідства чи іншим чином порушує взяті на себе зобов'язання, зазначені суб'єкти на підставі статей 165¹, 165² КПК України виносять постанову про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на взяття під варту з дотриманням загальних вимог, передбачених КПК для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Відповідно до роз'яснень п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1999 року № 6 «Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу» (зі змінами та доповненнями, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 6 червня 2003 року № 5), а також згідно з положеннями ч. 6 ст. 154¹ КПК питання про звернення застави в дохід держави вирішується тільки судом у судовому засіданні при розгляді справи або в іншому судовому засіданні. У судове засідання викликається заставодавець для дачі пояснень. Неявка без поважних причин заставодавця у судове засідання не перешкоджає розгляду питання про звернення застави в дохід держави.

Якщо обвинувачений, підсудний, стосовно яких обрано застава, виконують взяті на себе зобов'язання, питання про повернення застави заставодавцю вирішується судом при розгляді справи.

При цьому в ч. 7 ст. 154¹ КПК передбачено можливість звернення судом застави на виконання вироку в частині майнових стягнень, якщо така внесена особисто підозрюваним, обвинуваченим, підсудним.

В усякому разі постановою судді (ухвалою суду) про повернення застави заставодавцю або про звернення застави, внесеної підозрюваним, обвинуваченим,

підсудним, на виконання вироку в частині майнових стягнень повинна містити мотиви прийнятого рішення та посилання на відповідні вимоги КПК України.

Застосування чи незастосування застави повністю залежить від розсуду особи чи органу, в провадженні яких перебуває справа. Ось чому важливу роль в обранні застави як запобіжного заходу стосовно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного має відігравати адвокат, який представляє його інтереси.

Законом не встановлено обов'язок органу дізнання, досудового слідства або суду повідомляти обвинуваченого і захисника про дату та час слухання щодо взяття під варту або звільнення. Не виключено, що розгляд зазначених питань і прийняття рішення відбудеться без адвоката. Щоб уникнути такої ситуації, захиснику необхідно вжити певні заходи попередження. Наприклад, подати клопотання слідчому з проханням спеціально і заздалегідь повідомити його про місце та час розгляду в суді питання про взяття під варту або звільнення. Якщо особу затримано, незайвим буде нагадати у цьому клопотанні про дату, коли збігає крайній термін затримання, з вимогою якнайшвидше доставити затриманого до судді.

Окрім того, захисникові бажано подати голові суду, в якому, ймовірно, буде розглядатись питання щодо взяття під варту або звільнення підозрюваного чи обвинуваченого, заяву з аналогічним проханням.

У законі не передбачена обов'язкова участь обвинуваченого й адвоката при вирішенні питання щодо подовження строку тримання під вартою та при апеляції: питання щодо їх участі у судовому розгляді законом залишено на розсуд судді. З огляду на зазначене захиснику необхідно подати клопотання до суду щодо особистої участі його та обвинуваченого у процесі слухання.

Відповідно до міжнародних стандартів підозрюваному, обвинуваченому та його адвокату має надаватися можливість ознайомитися з поданням слідчого (прокурора) щодо взяття під варту та матеріалами, на яких ґрунтується дане подання. Тому захиснику необхідно направити і слідчому, і до суду клопотання з проханням надання такої можливості.

При вирішенні питання щодо продовження строків тримання обвинуваченого під вартою важливо пам'ятати, що така особа згідно із міжнародними стандартами та чинним законодавством України може утримуватися під вартою за наявності низки матеріальних умов:

- а) існує обґрунтована підозра, що він скоїв злочин;
- б) існують вагомі підстави вважати, що в разі звільнення він:
  - ухилиться від суду або слідства;
  - скоїть серйозне правопорушення;
  - втручатиметься у процес здійснення правосуддя;
- в) не існує жодної можливості застосувати альтернативний захід, щоб уникнути загроз, зазначених у п. 2.

Застава і має стати таким альтернативним запобіжним заходом.

Тягар доведення існування зазначених вище умов для тримання особи під вартою лежить на обвинувачеві. Однак не слід помилятися на рахунок тяжкості цього тягара.

Якщо власне життєві обставини підзахисного викликають сумніви в його здібності виконувати зобов'язання, тягар, що лежить на обвинувачі, буде досить легким.

Обвинувачу прийдеться набагато важче, якщо життєві обставини зовсім іншого гатунку. Наприклад, дуже важко припустити, що мати трьох неповнолітніх дітей, яка має єдине джерело прибутку в своїй роботі або бізнесі, раптом забуде про зобов'язання перед дітьми і пуститься навітки. Одне із завдань адвоката – представити свого підзахисного добропорядним громадянином, оскільки загальне враження «маргінальності» обвинуваченого (незалежно від того, чи це надзвичайне багатство, чи надзвичайна бідність, надзвичайна екстравагантність чи надзвичайна потаємність) завжди не на його користь.

Найважливіша обставина на користь обвинуваченого – це осілість обвинуваченого, його зв'язки з громадою, обов'язки перед родиною, які він не зможе виконувати, якщо ухилиться від розслідування. Оскільки будь-який, не пов'язаний із позбавленням волі, запобіжний засіб є тим чи іншим видом зобов'язань, адвокату важливо показати обов'язковість підзахисного, у чому б вона не полягала: у ставленні до роботи, у виконанні сімейних обов'язків, обов'язків перед кредиторами тощо. Усе це створює враження надійності підзахисного, що важливо для його звільнення.

Не варто вважати, що лише клопотання адвоката та пропозиція майнової застави переконає суддю в необхідності звільнення обвинувачуваного. Потрібно надати аргументи, чому загроза втратити пропоновану суму застави буде достатнім стримуючим фактором. Якщо застава надається іншими особами, необхідно показати ставлення обвинуваченого до заставодавця. Важливо пам'ятати, що мета судді – зменшити ризик. Тому необхідно довести, що характер відносин із заставодавцем є таким, що обвинувачений буде піклуватись про збереження застави для заставодавця. Це може бути само собою зрозумілою обставиною, якщо йдеться про близьких родичів.

Якщо обвинувачення стверджує, що існує ризик протидії розслідуванню, важливо щоб у процесі розгляду було з'ясовано, яким саме аспектам розслідування загрожує обвинувачений і яким саме чином. Також необхідно обговорити питання про те, чому не можна протидіяти цим загрозам іншими способами, наприклад, вилучивши документи, допитавши свідків тощо. Крім того, доцільно аргументувати, що ця загроза, навіть якщо вона існує, прямо пов'язана з ефективністю розслідування. Якщо обвинувачення наполягає на цій загрозі, то воно повинно довести, що зробило або робить усе, аби така загроза зникла якнайшвидше.

З точки зору стандартів Європейського суду з прав людини, ризик повторення злочину тлумачиться набагато вужче, ніж зазначено в нашому законодавстві («продовжувати злочинну діяльність») і означає повторне скоєння злочину, подібного до того, за який висувається звинувачення. Окрім того, як правило, даний ризик має значення, якщо йдеться про насильницький злочин. Доказами такого ризику можуть слугувати неодноразовість притягнення до відповідальності (в тому числі й адміністративної) за правопорушення, пов'язані з насильством або погрозами застосування насильства стосовно особи, докази схильності до насильства.

У разі, якщо йдеться про застосування застави, на обвинуваченого, а відтак, і на захисника, покладено обов'язок надати повну і правдиву інформацію про майновий стан обвинуваченого. Як зазначив Європейський суд у рішенні «Іванчук проти Польщі» «... обвинувачений повинен сумлінно надати достатні дані, котрі за необхідності можна

перевірити, що мають значення для визначення розміру застави, який повинен бути встановлений»¹.

Необхідно пам'ятати, що сила застави в її відносності. І бідний, і багатий мають рівне право бути звільненими під заставу. Питання, яке повинен вирішити суд, – втрата якої частини майна буде суттєвою для обвинуваченого. Природно, що для людини бідної ця частина буде в абсолютному вираженні меншою, ніж для багатого. Під час аргументування на користь застави важливе значення має також склад майна. Крім значення для визначення форми застави, склад майна також є обставиною, що свідчить на користь або проти зв'язку даної людини з даною місцевістю. Очевидно, що наявність нерухомості чи бізнесу, прив'язаного до місцевості, набагато більше підтверджує осілість людини, ніж гроші на закордонних рахунках.

---

¹ The Iwańczuk v. Poland judgment of 15 November 2001, § 66

3. Проблемні питання застосування застави під час розслідування та судового розгляду

З метою роз'яснення питань, що виникають у практиці застосування застави було прийнято Постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1999 року № 6 «Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу», до якої було внесено відповідні зміни та доповнення постановою Пленуму Верховного Суду України від 6 червня 2003 року № 5.

У зазначеній постанові констатується той факт, що органи досудового слідства та суди використовують застосування процесуальної норми щодо застави неефективно і при цьому допускають чимало помилок. Висновок Пленуму ґрунтується на результатах вивчення практики застосування ст. 154¹ КПК України.

Поодинокі випадки застосування застави як запобіжного заходу пояснюються різними причинами. І насамперед незнанням процедури застосування застави, відсутністю чітко визначеного у законі розміру застави, труднощами у визначенні майна, яке може бути заставою, та способі його зберігання.

Передусім у постанові Пленуму Верховного Суду увага звертається на необхідність більш широкого застосування застави як запобіжного заходу, особливо як альтернативи взяттю під варту.

У п. 1 постанови Пленуму зазначається обов'язок суду при перевірці згідно з п. 4 ч. 1 ст. 237 КПК при попередньому розгляді справи правильності обрання органами досудового слідства запобіжного заходу, у випадках, коли слідчий або прокурор відмовив у застосуванні застави, з'ясувати, чи відповідає це рішення вимогам закону, і якщо відмова була безпідставною, – вирішувати питання про зміну запобіжного заходу.

Якщо на стадії розслідування справи до обвинуваченого було застосовано запобіжний захід у вигляді застави, суд під час попереднього розгляду справи має перевірити, чи відповідає прийняте рішення вимогам ст. 154¹ КПК. У разі, якщо було допущено суттєві порушення закону, суд повинен або усунути їх (наприклад, шляхом приведення розміру застави у відповідність до вимог ст. 154¹ КПК), або змінити запобіжний захід на інший, повернувши предмет застави заставодавцю.

Суд повинен вирішувати питання про застосування застави (з наведенням відповідних мотивів) у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин, зазначених у ст. 150 КПК, і обирати цей запобіжний захід замість тримання під вартою лише тоді, коли є всі підстави вважати, що він може забезпечити належну поведінку підсудного та виконання ним процесуальних обов'язків, а також виконання вироку.

Як вбачається з п. 2 зазначеної постанови Пленуму, якщо на стадії досудового розслідування кримінальної справи під час розгляду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи продовження строку тримання під вартою, а також на стадіях попереднього та судового розгляду справи суддя (суд) дійшов висновку, що належну процесуальну поведінку підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) чи виконання ним процесуальних обов'язків можливо забезпечити лише за умови обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді застави або тримання під вартою, він, визначивши розмір застави, повинен з'ясувати, чи бажає підозрюваний (обвинувачений, підсудний), щоб до нього було застосовано такий вид запобіжного заходу, і чи є у нього відповідні кошти або інші матеріальні цінності. За потреби підозрюваному (обвинуваченому, підсудному) має бути надано можливість з'ясувати останнє питання у близьких йому осіб.

У випадку, коли для вирішення питань, пов'язаних із застосуванням застави, потрібен певний час, суд вправі на підставі ч. 8 ст. 165² КПК продовжити строк

затримання підозрюваного (обвинуваченого), стосовно якого розглядається подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (за умови, що його було затримано у порядку, передбаченому ст. 106 КПК), до десяти, а за його клопотанням – до п'ятнадцяти діб. Якщо таке питання вирішується стосовно особи, яка не затримувалася, суддя відповідно до ч. 8 ст. 165² КПК вправі відкласти розгляд подання на строк до десяти діб і вжити заходів до забезпечення на цей період її належної поведінки або своєю постановою затримати її на зазначений строк. Постанова судді, винесена в порядку, встановленому ч. 8 ст. 165² КПК, має бути мотивованою; в ній із додержанням вимог, передбачених ст. 154¹ КПК, повинно бути визначено розмір застави та зазначено, хто й на який рахунок має внести предмет останньої.

Відмовляючи в задоволенні подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи продовження строку тримання під вартою та обираючи заставу, суд повинен навести аргументи на користь того, що застава в даному випадку спроможна забезпечити належну процесуальну поведінку підозрюваного (обвинуваченого) і виконання ним процесуальних обов'язків.

Застава замість тримання під вартою щодо осіб, які обвинувачуються у вчиненні тяжких насильницьких злочинів чи злочинів у складі організованих угруповань, а також щодо рецидивістів та осіб, які раніше намагались ухилитися від правосуддя, може застосовуватись лише у виняткових випадках.

Таку винятковість потрібно доводити обвинуваченню або захисту засобами процесуального доказування.

Водночас у справі Ілліков проти Болгарії Європейський Суд знайшов порушення ст. 5 ч. 3 Європейської Конвенції, оскільки „єдиною підставою для тривалого затримання апелянта був висновок національних судів, що відсутні виняткові обставини, які виправдали б звільнення”.

Як зазначено у п. 3 постанови Пленуму, оскільки порядок ініціювання застосування застави, порядок узгодження її розміру та прийняття відповідних рішень законом не врегульовані, суд при розгляді та вирішенні цих питань повинен керуватись загальними нормами КПК, які регулюють порядок розгляду питань, що виникають під час перебування справи у провадженні суду першої інстанції, та порядок прийняття рішень.

Клопотання обвинуваченого, підсудного, його законного представника чи захисника, заставодавця, прокурора про застосування застави має бути розглянуте в порядку і в строки, передбачені КПК. Якщо підстав для задоволення клопотання немає, суд виносить мотивовану постанову чи ухвалу про відмову в цьому.

Задоволення клопотання залежно від конкретних обставин справи може здійснюватись однією чи декількома мотивованими постановами (ухвалами). Правомірними є, зокрема, постанови (ухвали) про визначення розміру застави, про обрання останньої як запобіжного заходу за умови внесення в певний строк її предмета, про звільнення особи з-під варту у зв'язку із внесенням раніше визначеної застави тощо. З метою забезпечення належної поведінки підсудного у постанові (ухвалі) має бути визначено вимоги до нього, які впливають із ч. 1 ст. 148 КПК, а також взяті ним на себе згідно з ч. 1 ст. 154¹ КПК зобов'язання.

Відповідно до ст. 84 КПК, яка встановлює обов'язковість ведення протоколу як основного способу фіксування факту проведення процесуальної дії, її змісту і результатів, прийняття застави повинно бути належним чином оформлене в окремому протоколі чи в протоколі судового засідання. До протоколу обов'язково повинні

долучатися розписки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, заставодавця про роз'яснення їм змісту ч. 3 ст. 154¹ КПК, квитанція чи інший документ про внесення на депозит органу досудового слідства або суду предмета застави та інші документи (зокрема, про вартість матеріальних цінностей, переданих як застава).

Якщо застава вноситься не обвинуваченим чи підсудним, а іншою особою, у протоколі повинні чітко фіксуватися дані про неї – прізвище, ім.'я та по батькові, дата народження, місце проживання чи перебування, а у випадках, коли заставодавцем є юридична особа, – її найменування, місцезнаходження, необхідні банківські реквізити, а також дані про особу, її представника та документ, яким підтверджуються його повноваження. В останньому випадку до протоколу повинні долучатися документи про правомірність виділення підприємством, установою чи організацією відповідної суми для використання як застави. Суди не можуть приймати заставу від державних підприємств, установ та організацій.

У п. 4 постанови Пленуму підкреслюється, що заставодавець несе лише майнову відповідальність за дії особи, за яку внесено заставу. Покладення на заставодавця інших обов'язків (наприклад, забезпечити належну поведінку обвинуваченого або підсудного) законом не передбачено, крім обов'язку забезпечити явку цієї особи до суду у випадку, передбаченому ч. 5 ст. 154¹ КПК.

Цим застава як запобіжний захід відрізняється від особистого поручництва.

Визначаючи в кожному окремому випадку розмір застави, необхідно виходити з положень, що містяться в ч. 2 ст. 154¹ КПК. Варто погодитися з роз'ясненнями, які містяться у п. 9 постанови Пленуму щодо визначення мінімального розміру застави. Навіть за наявності виняткових обставин він не може бути меншим за розмір, зазначений у законі. Згідно з ч. 2 ст. 154¹ КПК розмір застави не може бути меншим: стосовно особи, підозрюваної (обвинувачуваної) у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, – однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; стосовно раніше судимої особи – п'ятсот, а стосовно інших осіб – п'ятдесяти таких мінімумів.

У всіх випадках розмір застави не може бути меншим від розміру цивільного позову про відшкодування заподіяної злочином матеріальної шкоди, обґрунтованого достатніми доказами, – тобто такими, на які посилається цивільний позивач і які є в справі. Водночас рішення Європейського Суду у справі Ноймейстер проти Австрії зазначає, що „прагнення визначити суму гарантій, які мають бути надані затриманою особою, виходячи лише з можливих збитків не відповідає статті 5 § 3 Конвенції.”

Також варто мати на увазі, що розмір цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, матеріальних вимог потерпілого, не пов'язаних із прямою шкодою, заподіяною щодо нього злочином, судових витрат та інших вимог майнового характеру, які підлягають відшкодуванню у конкретній кримінальній справі, на розмір застави не впливає.

Крім зазначеного, при визначенні розміру застави як запобіжного заходу стосовно певної особи мають враховуватися конкретні обставини справи і дані щодо особи підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, зокрема його сімейний стан (наявність утриманців, їх кількість) та майновий стан (наявність сталого заробітку, його розмір, наявність нерухомості, її вартість, наявність боргових зобов'язань тощо).

Проблемним питанням залишається визначення предмета застави.

З роз'яснень п. 5 постанови Пленуму вбачається, що предметом застави можуть бути гроші чи інші матеріальні цінності – будь-яке майно, що перебуває в цивільному обігу, належить підозрюваному, обвинуваченому, підсудному або іншому заставодавцю на праві власності і може бути відчужене ним.

У разі прийняття як застави грошей про це складається відповідний протокол, до якого додається документ, що підтверджує одержання грошової суми на депозитний рахунок органу досудового розслідування або суду (квитанція встановленого зразка).

Якщо ж як заставу використовують майно, необхідно з'ясувати такі питання:

- чи є підозрюваний, обвинувачений, підсудний або заставодавець власником майна;
- яка вартість цього майна;
- як забезпечити його зберігання в разі прийняття як застави;
- чи не виникнуть труднощі або цивільно-правові спори при вирішенні питання про звернення майна, прийнятого в якості застави, в дохід держави чи на користь цивільного позивача.

Як підкреслено у п. 5 постанови Пленуму, майно повинно мати такі характеристики, таку якість і такий правовий статус, щоб виконання судового рішення про позбавлення права власності на нього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного чи іншого заставодавця не було поєднане з будь-якими труднощами.

Але Європейський суд у рішенні Іванчук проти Польщі Суд звернув увагу на те, що „влада кілька разів відкинула можливість застави у вигляді іпотеки, не поцікавившись навіть правами апелянта на відповідне майно”. Суд зазначив, що „це свідчить про те, що влада побоювалась прийняти таку заставу, яка у випадку нез'явлення апелянта до судового засідання вимагала б виконання певних формальностей для конфіскації майна. На погляд Суду, лише це не можна вважати достатньою підставою для чотиримісячного тримання під вартою, яке за рішенням компетентного судового органу вже було визнано непотрібним”.

Відповідно до п. 6 постанови Пленуму, як застава може передаватися лише майно, що перебуває у власності особи, яка вносить заставу. Якщо майно є спільною власністю декількох осіб, передати його як заставу вправі лише всі власники разом або ж один із них за згодою решти. Майно, що перебуває у спільній частковій власності, може бути самостійним предметом застави за умови, якщо воно виділене і передається в натурі.

За таких обставин у разі звернення судом майна на відшкодування цивільного позову або у дохід держави у випадках, визначених законом, стягненню підлягає лише майно або його вартість за ринковими цінами, що належить особисто підозрюваному, обвинуваченому або заставодавцю.

Якщо законом передбачено, що право власності на певне майно (квартири, будинки, автомобілі тощо) підтверджується у спеціальному порядку чи спеціальними документами, цей порядок має бути додержано, а відповідні документи – долучено до справи. Про прийняття такого майна як застави суд повинен повідомляти відповідні органи (нотаріальну контору, бюро технічної інвентаризації, органи обліку автотранспорту тощо). Водночас не потребує нотаріального засвідчення передача майна як застави у кримінальному процесі.

Вартість матеріальних цінностей, які передаються під заставу, не повинна бути меншою від розміру останньої, встановленої постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або ухвалою суду про застосування цього запобіжного заходу.

Як зазначено у п. 7 постанови Пленуму, в разі необхідності до визначення вартості цінностей може залучатися спеціаліст чи експерт. Витрати на оцінювання предмета застави покладаються на заставодавця і відшкодуванню не підлягають.

У практиці нерідко виникає питання щодо можливості використання в якості застави вилучених грошових коштів або майна, особливо якщо інших матеріальних цінностей у підозрюваного, обвинуваченого, підсудного немає.

З цього приводу потрібно керуватися роз'ясненнями п. 8 постанови Пленуму про те, що гроші або інші матеріальні цінності, які долучено до справи як речові докази або на які накладено арешт, не можуть бути предметом застави.

Водночас Пленум звернув увагу на те, що на кошти чи предмети, передані під заставу підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, може бути накладено арешт з метою

забезпечення відшкодування шкоди або можливої конфіскації майна, як це передбачає ст. 125 КПК України, лише в разі зміни запобіжного заходу у вигляді застави на інший.

Згідно з ч. 6 ст. 154¹ КПК порушення підозрюваним, обвинуваченим, підсудним взятих на себе зобов'язань тягне звернення застави в дохід держави. Це питання може бути вирішено як у судовому засіданні при розгляді справи щодо підсудного (вироком, а до його постановлення – постановою чи ухвалою), так і в іншому судовому засіданні.

У п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України роз'яснюється, що у разі порушення підозрюваним, обвинуваченим, підсудним взятих на себе зобов'язань, що тягне звернення застави в дохід держави, суд не вправі звернути її на виконання вироку в частині майнових стягнень.

Відповідно до ч. 7 ст. 154¹ КПК при постановленні вироку суд повинен прийняти рішення про повернення застави заставодавцю.

У випадках, коли заставу було внесено підсудним (підозрюваним, обвинуваченим), суд вправі звернути її на виконання вироку в частині майнових стягнень (передусім на відшкодування заподіяної злочином шкоди). Якщо ж заставодавцями були інші особи (фізичні чи юридичні), звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень можливе тільки за їх згодою.

Суд може зазначити у вироку, що запобіжний захід у вигляді застави зберігає свою дію до набрання вироком законної сили і що після цього застава повертається заставодавцю або звертається на виконання вироку в частині майнових стягнень.

Якщо питання про повернення застави заставодавцю чи про звернення її на виконання вироку в частині майнових стягнень вироком не вирішено, суд повинен зробити це в порядку, передбаченому статтями 409 і 411 КПК.

ДОДАТОК 1. Перелік міжнародних актів щодо обрання запобіжних заходів стосовно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного

- Статті 3 і 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод;
- Статті 7, 9 і 10 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права;
- Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.04.2003. № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту і подовження утримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства»;
- Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1999. № 6 «Про практику застосування судами застави в якості запобіжного заходу»;
- Декларація про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (Резолюція 47/133 Генеральної асамблеї ООН від 18.12.92 року);
- Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (Резолюція 45/110 Генеральної асамблеї ООН від 14.12.90 року);
- Основні принципи щодо ролі юристів (Прийняті восьмим Конгресом ООН щодо попередження злочинності і поводження зі злочинцями, Гавана, Куба, 27 серпня — 7 вересня 1990 року);
- Рекомендація Res (2006) 13 Комітету Міністрів державам-учасницям про застосування утримання під вартою, умови його виконання і введення гарантій проти зловживань;
- Рекомендація Res (2006) 2 Комітету Міністрів державам-учасницям про Європейські пенітенціарні правила;
- Рекомендація Res (99) 22 Комітету Міністрів державам-учасницям про переповненість місць утримання під вартою і збільшення кількості ув'язнених;
- Рекомендація Res (2003) 20 Комітету Міністрів державам-учасницям про нові підходи у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх і роль ювенальної юстиції.

«Згоден»
Прокурор К-ської області
державний радник юстиції 3 – го класу

« » лютого 2007 року

ПОСТАНОВА
про обрання обвинуваченому (підозрюваному)
запобіжного заходу у вигляді застави

м. К-ськ

«26» лютого 2007 р.

Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України в К-ській області підполковник міліції Іванов А. І., розглянувши матеріали кримінальної справи № 29-342 щодо обвинувачення Петрова Сергія Івановича у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України,

ВСТАНОВИВ:

Приватний підприємець Петров С. І., який є співвласником лікєро-горілочного заводу «Красота» (м. К-ськ Н-ської області), за попередньою змовою з Петренком М. В. організував на даному підприємстві виготовлення необлікованої фальсифікованої горілки з недоброякісної сировини, що становить загрозу для життя і здоров'я людей, з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво алкогольних напоїв, а так само організував незаконний збут фальсифікованої горілки.

10 січня 2007 року Петров С. І. за попередньою змовою з Петренком М. В. організував транспортування для збуту партії необлікованої фальсифікованої горілки з етикетками «Горілка Пшенична» та «Горілка Російська», виготовленої на ТОВ «Красота» (м. К-ськ Н-ської області), яка на автомобілі КАМАЗ (держ. номер «011-10 ГД») була доставлена для збуту в м. З. Вирівського району К-ської області. Того ж дня після збуту зазначеної фальсифікованої горілки і отримання за неї грошей у сумі 77 тис. грн Петрова С. І. було затримано працівниками міліції.

За висновком експерта № 012 від 14 січня 2007 року, рідина, яка знаходиться у скляних пляшках з етикетками «Горілка Пшенична» та «Горілка Російська», не відповідає ДСТУ 4400:2003 «Горілки і горілки особливі. Технічні умови» за органолептичними та основними фізико-хімічними показниками, є неякісним та фальсифікованим продуктом тому, що не відповідає обов'язковим вимогам ДСТУ, що забезпечують її нешкідливість та безпечність для здоров'я населення, і є шкідливою для здоров'я людини.

15.01.2007 Петрову С. І. пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України.

17.01.2007 з метою запобігання ухилення від слідства або суду, перешкоджання встановленню істини у справі та продовження злочинної діяльності, за поданням слідчого, погодженим з прокурором, К-ським міським судом стосовно обвинуваченого Петрова С. І. вжито міру запобіжного заходу – взяття під варту.

Під час досудового слідства, 23.02.2007 захисник обвинуваченого Петрова С. І. адвокат Коногін І. В. звернувся з клопотанням про обрання його підзахисному запобіжного заходу – застави, посилаючись на погіршення стану здоров'я обвинуваченого.

Звертаючись до суду з поданням про обрання стосовно Петрова С. І. запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, слідство виходило з того, що на той час Петров С. І. був затриманий і обвинувачувався у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, який є тяжким. З матеріалів досудового слідства вбачалося, що, перебуваючи на волі, Петров С. І. впливатиме на свідків і заважатиме встановленню істини у справі.

Петров С. І. винним себе у незаконному збуті алкогольних напоїв не визнав. Однак обвинувачення в цій частині доведено проведеними у справі слідчими діями, а також протоколами про проведення оперативно-розшукових заходів. Свідків допитано, проведено очні ставки між ними та обвинуваченим Петровим С. І., проведено огляди місця події, обшуки, вилучено зошити з обліком переданої на продаж горілки, підроблені етикетки кількістю 9000 шт.

Щодо збуту алкогольних напоїв, які були виготовлені з недоброякісної сировини та становлять загрозу для життя й здоров'я людей, то даний факт іще потребує розслідування, проводяться відповідні експертизи.

Враховуючи викладене та беручи до уваги те, що Петров С. І. раніше до кримінальної відповідальності не притягався, має постійне місце проживання, хворіє на ішемічну хворобу серця, гіпертонічну хворобу II ступеня і потребує лікування в умовах спеціалізованого стаціонару у зв'язку з погіршенням самопочуття, про що повідомив допитаний як свідок лікар СІЗО Головач П. П. та надав висновок комісійного обстеження стану здоров'я Петрова С. І., слідство вважає за можливе задовольнити клопотання захисника адвоката Коногона І. В. та обрати стосовно Петрова С. І. запобіжний захід – заставу.

Керуючись вимогами статей 130, 148, 165 ч. 2, 165¹ та 154¹ КПК України, –

ПОСТАНОВИВ:

1. Звільнити з-під варту і застосувати запобіжний захід у вигляді застави щодо:

ПЕТРОВА СЕРГІЯ ІВАНОВИЧА,

22.07.1968 року народження, українця,

громадянина України, освіта середня, уродженця м. Н-ська К-ської області, який мешкає за адресою: м. Н-ськ, вул. Долгонська, 5, та є приватним підприємцем; співвласника ТОВ «Красота»; одруженого та такого, що має на утриманні неповнолітню дитину; військовозобов'язаного; раніше не судимого,

у розмірі 4 735 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 80 500 (вісімдесят тисяч п'ятсот) гривень.

2. Роз'яснити обвинуваченому Петрову С. І. та заставодавцю Гуренку В. С. умови внесення застави та наслідки невиконання взятих на себе зобов'язань відповідно до положень ст. 154¹ КПК України.
3. Копії постанови направити до К-ського міського суду та прокурору.

Старший слідчий в ОВС СУ
УМВС України в К-ській області
підполковник міліції

А. І. Іванов

З постановою ОЗНАЙОМЛЕНІ:

Обвинувачений Петров С. І. _____

Заставодавець Гуренко В. С. _____

_____ р.

**ПРОТОКОЛ
про прийняття застави**

м. К-ськ

«26» лютого 2007 року

Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України в К-ській області підполковник міліції Іванов А. І. на підставі постанови від 26 лютого 2007 року у кримінальній справі № 29-342 щодо обвинувачення Петрова Сергія Івановича у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, керуючись вимогами статей 84, 85, 148–150, 154¹ КПК України, прийняв від Гуценка Віктора Степановича, 17 березня 1961 року народження, громадянина України, уродженця м. Н-ська К-ської області, зареєстрованого за адресою: К-ська область, м. Н-ськ, пров. Тихий, 5 кв. 9, особу якого засвідчено паспортом ММ № 111111, виданим М-ським РВ КМУ УМВС України в К-ській області 10 червня 1995 року, квитанцію від 26 лютого 2007 року К-ської філії АКБ «Промінвестбанк», приходна каса № 2, що підтверджує внесення ним на депозитний рахунок УМВС України в К-ській області № 2222222222 МФО 111111, код 00000000 застави за обвинуваченого Петрова С. І. у розмірі 75 000 (сімдесяти п'яти тисяч) гривень.

Крім того, до матеріалів справи додоється квитанція М-ського відділення № 5555 Ощадбанку від 23.02.2007., яка підтверджує внесення гр.-ном Гуценком В. С. на депозит УМВС України в К-ській області грошей у розмірі 5 500 (п'яти тисяч п'ятисот) гривень за обвинуваченого Петрова С. І.

Загальна сума застави за обвинуваченого Петрова С. І., прийнята від Гуценка В. С., становить 80 500 (вісімдесят тисяч п'ятсот) гривень.

Ознайомившись зі своїми обов'язками та правами, обвинувачений заявив:

Я, _____

_____ ,
мешкаю в _____,
вул. _____, буд. № _____, кв. № _____,

зобов'язуюсь дотримуватись належної поведінки, не відлучатись із вказаного мною місця постійного проживання (місця тимчасового знаходження) без дозволу слідчого, прокурора чи суду та з'явитись за першим їх викликом до органу розслідування і суду. Мені роз'яснено, що у випадку порушення мною взятих на себе зобов'язань міра запобіжного заходу стосовно мене в порядку, передбаченому ст.154¹ КПК України, може бути змінена на більш сувору, а внесена _____ застава буде звернута в дохід держави.

Підпис обвинуваченого _____

26 лютого 2007 року

Заставадавцю Гуценку В. С. роз'яснено, що Петров Сергій Іванович обвинувачується у скоєнні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, і що в разі невиконання обвинуваченим взятих на себе зобов'язань застава буде звернута в дохід держави. У разі належної поведінки обвинуваченого, виконання ним взятих на себе зобов'язань з'являтися до органів розслідування і суду, застава буде повернута при розгляді справи в суді.

Заставадавцю також роз'яснено, що він може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав для звернення застави в дохід держави. У такому разі

він забезпечує явку обвинуваченого до органу розслідування чи суду для зміни йому запобіжного заходу на інший, після обрання якого заставу буде йому повернуто.

Підпис заставодавця _____ Гуренко В. С.

26 лютого 2007 року

Копію протоколу отримав:

_____
(підпис та прізвище особи, яка внесла заставу)
26 лютого 2007 року

**Старший слідчий в ОВС СУ
УМВС України в К-ській області**

А. І. Іванов

26 лютого 2007 року

ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 26 березня 1999 року N 6

Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу

Із змінами і доповненнями, внесеними
постановою Пленуму Верховного Суду України
від 6 червня 2003 року N 5

Вивчення практики застосування ст. 154¹ КПК показало, що органи розслідування та суди використовують зазначену норму неефективно і при цьому допускають чимало помилок. З метою роз'яснення питань, що виникають у судовій практиці, Пленум Верховного Суду України **постановляє**:

1. Звернути увагу судів на те, що застава (ст. 154¹ КПК) має стати дієвим запобіжним заходом. З огляду на це суди на стадії досудового розслідування кримінальної справи, вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу чи продовження строків тримання під вартою, а також на стадіях попереднього і судового розгляду справи повинні за наявності відповідних підстав застосовувати заставу за клопотанням обвинуваченого (підсудного), його законного представника чи захисника, заставодавця, прокурора або за власною ініціативою.

(абзац перший пункту 1 із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 06.06.2003 р. N 5)

Перевіряючи згідно з **п. 4 ч. 1 ст. 237 КПК при попередньому розгляді справи** правильність обрання органами **досудового** слідства запобіжного заходу, суди у випадках, коли слідчий або прокурор відмовив у застосуванні застави, повинні з'ясувати, чи відповідає це рішення вимогам закону, і якщо відмова була безпідставною, - вирішувати питання про зміну запобіжного заходу.

(абзац другий пункту 1 із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 06.06.2003 р. N 5)

Якщо в стадії розслідування справи до обвинуваченого було застосовано запобіжний захід у вигляді застави, суд **під час попереднього розгляду справи** має перевірити, чи відповідає прийняте рішення вимогам ст. 154¹ КПК. У разі, коли було допущено істотні

порушення закону, суд повинен або усунути їх (наприклад, шляхом приведення розміру застави у відповідність із вимогами ст. 154¹ КПК), або змінити запобіжний захід на інший, повернувши предмет застави заставодавцю.

(абзац третій пункту 1 із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 06.06.2003 р. N 5)

2. За змістом ст. 154¹ КПК застосування чи незастосування застави повністю залежить від розсуду особи чи органу, в провадженні яких перебуває справа. Суд повинен вирішувати це питання (з наведенням відповідних мотивів) у кожному конкретному випадку з урахуванням **обставин, зазначених у ст. 150 КПК**, і обирати цей запобіжний захід замість тримання під вартою лише тоді, коли є всі підстави вважати, що він може забезпечити належну поведінку підсудного та виконання ним процесуальних обов'язків, а також виконання вироку.

(абзац перший пункту 2 із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 06.06.2003 р. N 5)

Якщо на стадії досудового розслідування кримінальної справи під час розгляду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи продовження строку тримання під вартою, а також на стадіях попереднього та судового розгляду справи суддя (суд) дійшов висновку, що належну процесуальну поведінку підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) чи виконання ним процесуальних обов'язків можливо забезпечити лише за умови обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді застави або тримання під вартою, він, визначивши розмір застави, повинен з'ясувати, чи бажає підозрюваний (обвинувачений, підсудний), щоб до нього було застосовано такий вид запобіжного заходу, і чи є у нього відповідні кошти чи інші матеріальні цінності. У разі потреби підозрюваному (обвинуваченому, підсудному) має бути надано можливість з'ясувати останнє питання у близьких йому осіб.

У випадку, коли для вирішення питань, пов'язаних із застосуванням застави, потрібен певний час, суд вправі на підставі ч. 8 ст. 165² КПК продовжити строк затримання підозрюваного (обвинуваченого), щодо якого розглядається подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (за умови, що його було затримано у порядку, передбаченому ст. 106 КПК), до десяти, а за його клопотанням - до п'ятнадцяти діб. Якщо таке питання вирішується щодо особи, яка не затримувалася, суддя відповідно до ч. 8 ст. 165² КПК вправі відкласти розгляд подання на строк до десяти діб і вжити заходів до забезпечення на цей період її належної поведінки або своєю постановою затримати її на зазначений строк. Постанова судді, винесена в порядку, встановленому ч. 8 ст. 165² КПК, має бути мотивованою; в ній із додержанням вимог, передбачених ст. 154¹ КПК, повинно бути визначено розмір застави та зазначено, хто й на який рахунок має внести предмет останньої.

Вимовляючи в задоволенні подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи продовження строку тримання під вартою та обираючи заставу, суд повинен навести аргументи на користь того, що застава в даному випадку спроможна забезпечити належну процесуальну поведінку підозрюваного (обвинуваченого) і виконання ним процесуальних обов'язків.

(абзац другий пункту 2 замінено абзацами другим - четвертим згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 06.06.2003 р. N 5, у зв'язку з цим абзац третій вважати абзацом п'ятим)

Застава замість тримання під вартою щодо осіб, які обвинувачуються у вчиненні тяжких насильницьких злочинів чи злочинів у складі організованих груп, а також щодо рецидивістів та осіб, які раніше намагались ухилитися від правосуддя, може застосовуватись лише у виняткових випадках.

3. Оскільки порядок ініціювання застосування застави, порядок узгодження її розміру та прийняття відповідних рішень законом не врегульовано, суд при розгляді та вирішенні цих питань повинен керуватися загальними нормами КПК, які регулюють порядок розгляду питань, що виникають під час перебування справи у провадженні суду першої інстанції, та порядок прийняття рішень.

Клопотання обвинуваченого, підсудного, його законного представника чи захисника, заставодавця, прокурора про застосування застави має бути розглянуто в порядку і в строки, передбачені КПК. Якщо підстав для задоволення клопотання немає, суд виносить мотивовану постанову чи ухвалу про відмову в цьому.

Задоволення клопотання залежно від конкретних обставин справи може здійснюватись однією чи декількома мотивованими постановами (ухвалами). Правомірними є, зокрема, постанови (ухвали) про визначення розміру застави, про обрання останньої як запобіжного заходу за умови внесення в певний строк її предмета, про звільнення особи з-під варти у зв'язку із внесенням раніше визначеної застави тощо. З метою забезпечення належної поведінки підсудного у постанові (ухвалі) має бути визначено вимоги до нього, які випливають із ч. 1 ст. 148 КПК, а також взяті ним на себе згідно з ч. 1 ст. 154¹ КПК зобов'язання.

Відповідно до ст. 84 КПК, яка встановлює обов'язковість ведення протоколу як основного способу фіксування факту проведення процесуальної дії, її змісту і результатів, прийняття застави повинно бути належним чином оформлено в окремому протоколі чи в протоколі судового засідання. До протоколу обов'язково повинні долучатися розписки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, заставодавця про роз'яснення їм змісту ч. 3 ст. 154¹ КПК, квитанція чи інший документ про внесення на депозит органу **досудового** розслідування або суду предмета застави та інші документи (зокрема, про вартість матеріальних цінностей, переданих як застава).

(абзац четвертий пункту 3 із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 06.06.2003 р. N 5)

Якщо застава вноситься не обвинуваченим чи підсудним, а іншою особою, в протоколі повинні чітко фіксуватися дані про неї - прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце проживання чи перебування, а у випадках, коли заставодавцем є юридична особа, - її найменування, місцезнаходження, необхідні банківські реквізити, а також дані про особу її представника і документ, яким підтверджуються його повноваження. В останньому випадку до протоколу повинні долучатися документи про правомірність виділення підприємством, установою чи організацією відповідної суми для використання як застави. Суди не можуть приймати заставу від державних підприємств, установ і організацій.

4. Треба мати на увазі, що заставодавець несе лише майнову відповідальність за дії особи, за яку внесено заставу. Покладення на заставодавця інших обов'язків (наприклад, забезпечити належну поведінку підсудного) законом не передбачено, крім обов'язку забезпечити явку цієї особи до суду у випадку, передбаченому ч. 5 ст. 154¹ КПК.

5. Згідно зі ст. 154¹ КПК предметом застави можуть бути гроші чи інші матеріальні цінності - будь-яке майно, що перебуває в цивільному обігу, належить заставодавцю на праві власності і може бути відчужене ним.

Приймаючи як заставу майно, суд повинен визначитися з таких питань:

- чи є підозрюваний, обвинувачений, підсудний або заставодавець власником майна;
- яка вартість останнього;
- як забезпечити зберігання майна, переданого як застава;
- чи не виникнуть труднощі або цивільно-правові спори при вирішенні питання про його звернення в доход держави чи на користь цивільного позивача.

Майно повинно мати такі характеристики, таку якість і такий правовий статус, щоб виконання судового рішення про позбавлення права власності на нього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного чи заставодавця не було поєднане з будь-якими труднощами.

6. Як застава може передаватися лише майно, що перебуває у власності особи, яка вносить заставу. Якщо майно є спільною власністю декількох осіб, передати його як заставу вправі лише всі власники разом або ж один із них за згодою решти. Майно, що перебуває у спільній частковій власності, може бути самостійним предметом застави за умови, що воно виділене і передається в натурі.

Якщо законом передбачено, що право власності на дане майно (квартири, будинки, автомобілі тощо) підтверджується у спеціальному порядку чи спеціальними документами, цей порядок має бути додержано, а відповідні документи - долучено до справи. Про прийняття такого майна як застави суд повинен повідомляти відповідні органи (нотаріальну контору, бюро технічної інвентаризації, органи обліку автотранспорту тощо).

7. Вартість матеріальних цінностей, які передаються під заставу, не повинна бути меншою від розміру останньої, встановленого постановою (ухвалою) суду про застосування цього запобіжного заходу. В разі необхідності до визначення вартості цінностей може залучатися спеціаліст чи експерт. Витрати по оцінюванню предмета застави покладаються на заставодавця.

8. Гроші або інші матеріальні цінності, які долучено до справи як речові докази або на які накладено арешт, не можуть бути предметом застави. На кошти чи предмети, передані під заставу підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, може бути накладено арешт з метою забезпечення відшкодування шкоди або можливої конфіскації майна лише в разі зміни запобіжного заходу у вигляді застави на інший.

9. Визначаючи в кожному окремому випадку розмір застави, суди повинні виходити з положень, що містяться в ч. 2 ст. 154¹ КПК. Навіть за наявності якихось виняткових обставин він не може бути меншим за розмір, зазначений у законі. Згідно з ч. 2 ст. 154¹ КПК і ст. 12 КК розмір застави не може бути меншим: щодо особи, підозрюваної (обвинувачуваної) у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, - однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, щодо раніше судимої - п'ятисот, а щодо інших осіб - п'ятдесяти таких мінімумів.

(абзац перший пункту 9 із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 06.06.2003 р. N 5)

У всіх випадках розмір застави не може бути меншим від розміру цивільного позову про відшкодування заподіяної злочином матеріальної шкоди, обґрунтованого достатніми доказами, - тобто такими, на які посилається цивільний позивач і які є в справі. Розмір цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, матеріальних вимог потерпілого, не пов'язаних із вчиненням щодо нього злочином, судових витрат тощо на розмір застави впливати не повинен.

При визначенні розміру застави суди мають враховувати конкретні обставини справи і дані про особу підсудного (зокрема, його сімейний та майновий стан).

10. Закон (ст. 154¹ КПК) не вимагає нотаріального посвідчення передачі предмета застави. Тому внесення як застави майна (у тому числі нерухомого або транспортних засобів) посвідчувати в нотаріальному порядку не потрібно.

11. За змістом ч. 5 ст. 154¹ КПК заставодавець, який до виникнення підстав для звернення застави в доход держави вирішив відмовитися від взятих на себе зобов'язань, звільняється від них із поверненням йому предмета застави тільки після того, як суд обере щодо підсудного новий запобіжний захід, а якщо ним буде взяття під варту, - лише після арешту підсудного на виконання відповідної постанови (ухвали) суду.

12. Згідно з ч. 6 ст. 154¹ КПК порушення підозрюваним, обвинуваченим, підсудним взятих на себе зобов'язань тягне звернення застави в доход держави. Це питання може бути вирішено як у судовому засіданні при розгляді справи щодо підсудного (вироком, а до його постановлення - постановою чи ухвалою), так і в іншому судовому засіданні.

У разі порушення підозрюваним, обвинуваченим, підсудним взятих на себе зобов'язань, що тягне звернення застави в доход держави, суд не вправі звернути її на виконання вироку в частині майнових стягнень.

13. Відповідно до ч. 7 ст. 154¹ КПК при постановленні вироку суд повинен прийняти рішення про повернення застави заставодавцю.

У випадках, коли заставу було внесено підсудним (підозрюваним, обвинуваченим), суд вправі звернути її на виконання вироку в частині майнових стягнень (у першу чергу на відшкодування заподіяної злочином шкоди). Якщо ж заставодавцями були інші особи (фізичні чи юридичні), звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень можливе тільки за їх згодою.

Суд вправі зазначити у вироку, що запобіжний захід у вигляді застави зберігає свою дію до набрання вироком законної сили і що після цього застава повертається заставодавцю або звертається на виконання вироку в частині майнових стягнень.

Якщо з якихось причин питання про повернення застави заставодавцю чи про звернення її на виконання вироку в частині майнових стягнень вироком не вирішено, суд повинен зробити це в порядку, передбаченому статтями 409 і 411 КПК.

**Минимальные стандартные правила
Организации Объединенных Наций в отношении мер,
не связанных с тюремным заключением
(Токийские правила)**

(Приняты 14.12.1990
Резолюцией 45/110 Генеральной Ассамблеи ООН)

I. ОБЩИЕ ПРИНЦИПЫ

1. Основопологающие цели

1.1. Настоящие Минимальные стандартные правила содержат свод основных принципов для содействия использованию мер, не связанных с тюремным заключением, а также минимальные гарантии для лиц, к которым применяются альтернативы тюремному заключению.

1.2. Правила имеют целью обеспечить более активное участие общественности в осуществлении правосудия по уголовным делам, особенно в обращении с правонарушителями, а также содействовать развитию у правонарушителей чувства ответственности перед обществом.

1.3. Правила применяются с учетом политических, экономических, социальных и культурных условий каждой страны, а также целей и задач ее системы уголовного правосудия.

1.4. В процессе применения Правил государства-члены стремятся обеспечивать надлежащее соотношение между правилами отдельных правонарушителей, правами жертв и интересами общества в отношении общественной безопасности и предупреждения преступности.

1.5. Государства-члены разрабатывают меры, не связанные с тюремным заключением, в рамках своих правовых систем с целью обеспечения других возможностей, сокращая тем самым применение тюремного заключения, и с целью рационализации политики в области уголовного правосудия с учетом необходимости соблюдения прав человека, требований социальной справедливости и потребностей правонарушителя в отношении возвращения к нормальной жизни в обществе.

2. Сфера применения мер, не связанных с тюремным заключением

2.1. Соответствующие положения настоящих Правил применяются ко всем лицам, в отношении которых осуществляется судебное преследование, суд или исполнение приговора, на всех этапах отправления уголовного правосудия. Для целей настоящих Правил такие лица именуются "правонарушителями", независимо от того, являются ли они подозреваемыми, обвиняемыми или осужденными.

2.2. Правила применяются без какой-либо дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, возраста, языка, религии, политических или других убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, места рождения или иного статуса.

2.3. В целях обеспечения большей гибкости в соответствии с характером и степенью тяжести правонарушения, личностью и биографией правонарушителя, а также с интересами защиты общества и во избежание неоправданного применения тюремного заключения система уголовного правосудия должна предусматривать широкий выбор

мер, не связанных с тюремным заключением, от досудебных до послесудебных мер. Число и виды мер, не связанных с тюремным заключением, должны определяться таким образом, чтобы оставалась возможной последовательность приговоров.

2.4. Следует поощрять разработку новых мер, не связанных с тюремным заключением, и внимательно следить за этим процессом, а также систематически оценивать практику их применения.

2.5. Следует изучать возможности принятия мер к правонарушителям силами общественности, избегая, насколько это возможно, проведения формального разбирательства или суда, в соответствии с правовыми гарантиями и законом.

2.6. Не связанные с тюремным заключением меры следует применять в соответствии с принципом минимального вмешательства.

2.7. Применение мер, не связанных с тюремным заключением, должно идти по пути депенализации и декриминализации и не должно затруднять или замедлять усилия, прилагаемые в этом направлении.

3. Правовые гарантии

3.1. Принятие, определение и применение мер, не связанных с тюремным заключением, предусматривается законом.

3.2. Выбор меры, не связанной с тюремным заключением, основывается на оценке установленных критериев в отношении как характера и степени тяжести правонарушения, так и личности, биографии правонарушителя, целей приговора и прав жертв.

3.3. Судебный или другой компетентный независимый орган осуществляет свое дискреционное право на всех стадиях разбирательства путем обеспечения полной подотчетности и исключительно в соответствии с законом.

3.4. Не связанные с тюремным заключением меры, которые накладывают какое-либо обязательство на правонарушителя и которые применяются до формального разбирательства или суда или вместо них, требуют согласия правонарушителя.

3.5. Решения о назначении не связанных с тюремным заключением мер повторно рассматриваются судебным или другим компетентным независимым органом по заявлению правонарушителя.

3.6. Правонарушитель имеет право подать запрос или жалобу в судебный или другой компетентный независимый орган по вопросам, затрагивающим его или ее личные права в процессе применения мер, не связанных с тюремным заключением.

3.7. Обеспечивается надлежащий механизм защиты и, если это возможно, удовлетворения любой жалобы в связи с несоблюдением международно признанных прав человека.

3.8. Не связанные с тюремным заключением меры исключают проведение медицинских или психологических экспериментов над правонарушителем или неоправданный риск причинения ему физической или душевной травмы.

3.9. На всех стадиях обеспечивается уважение человеческого достоинства правонарушителя, к которому применяются не связанные с тюремным заключением меры.

3.10. В ходе применения не связанных с тюремным заключением мер права правонарушителя не ограничиваются в большей степени, чем это санкционировано компетентным органом, вынесшим первоначальное решение.

3.11. В процессе применения не связанных с тюремным заключением мер уважается право правонарушителя на личную жизнь, а также право на личную жизнь семьи правонарушителя.

3.12. Личное досье на правонарушителя ведется строго конфиденциально и закрыто для третьих сторон. Доступ к досье ограничивается лицами, непосредственно

занимающимися рассмотрением дела правонарушителя или другими должным образом уполномоченными лицами.

4. Оговорка

4.1. Ничто в настоящих Правилах не истолковывается как препятствующее применению Минимальных стандартных правил обращения с заключенными (995_212), Минимальных стандартных правил Организации Объединенных Наций, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) (995_211), Свода принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или тюремному заключению в какой бы то ни было форме (995_206), или любых других документов или стандартов в области прав человека, признанных международным сообществом и касающихся обращения с правонарушителями и защиты основных прав человека.

II. СТАДИЯ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО СЛЕДСТВИЯ

5. Положения о предварительном следствии

5.1. В надлежащих случаях и когда это согласуется с правовой системой, полицию, прокуратуру или другие учреждения, занимающиеся уголовными делами, следует наделять правом освобождать правонарушителя от ответственности, если, по их мнению, нет необходимости возбуждать дело в целях защиты общества, предупреждения преступности или обеспечения соблюдения закона и прав жертв. В целях принятия решения о целесообразности освобождения от ответственности или определения процедуры расследования разрабатывается свод установленных критериев в рамках каждой правовой системы. В случае мелких правонарушений прокурор, когда это целесообразно, может назначить подходящие меры, не связанные с тюремным заключением.

6. Избежание предварительного заключения под стражу

6.1. Предварительное заключение под стражу используется в судопроизводстве по уголовным делам как крайняя мера при условии должного учета интересов расследования предполагаемого правонарушения и защиты общества и жертвы.

6.2. Альтернативы предварительному заключению под стражу применяются как можно раньше. Предварительное заключение под стражу длится не дольше, чем необходимо для достижения целей, указанных в правиле 5.1, и применяется гуманно и с уважением присущего человеку достоинства.

6.3. Правонарушитель имеет право подавать апелляцию в судебный или другой компетентный независимый орган в случаях применения предварительного заключения под стражу.

III. СТАДИЯ СУДА И ВЫНЕСЕНИЯ ПРИГОВОРА

7. Доклады о социальном обследовании

7.1. Если существует возможность составления докладов о социальном обследовании, судебный орган может воспользоваться докладом, подготовленным компетентным уполномоченным должностным лицом или учреждением. Доклад должен содержать социальную информацию о правонарушителе, которая имеет отношение к характеру правонарушений, совершавшихся данным лицом, и к его нынешним

правонарушениям. Он должен также содержать информацию и рекомендации, которые имеют отношение к процедуре вынесения приговора. Доклад составляется на основе фактического, объективного и беспристрастного материала, а мнения формулируются в четких выражениях.

8. Положения о вынесении приговора

8.1. Судебный орган, имея в своем распоряжении выбор не связанных с тюремным заключением мер, должен при вынесении своего решения принимать во внимание потребности правонарушителя с точки зрения его возвращения к нормальной жизни в обществе, интересы защиты общества и интересы жертвы, с которой в надлежащих случаях следует консультироваться.

8.2. Органы, выносящие приговоры, могут предусматривать по делам следующие санкции:

- a) устные санкции, такие, как замечание, порицание и предупреждение;
- b) условное освобождение от ответственности;
- c) поражение в гражданских правах;
- d) экономические санкции и денежные наказания, такие, как разовые штрафы и поденные штрафы;
- e) конфискация или постановление о лишении права собственности на имущество;
- f) возвращение имущества жертв или постановление о компенсации;
- g) условное наказание или наказание с отсрочкой;
- h) условное освобождение из заключения и судебный надзор;
- i) постановление о выполнении общественно полезных работ;
- j) направление в исправительное учреждение с обязательным ежедневным присутствием;
- k) домашний арест;
- l) любой другой вид обращения, не связанный с тюремным заключением;
- m) какое-либо сочетание перечисленных выше мер.

IV. СТАДИЯ ПОСЛЕ ВЫНЕСЕНИЯ ПРИГОВОРА

9. Положения, действующие после вынесения приговора

9.1. Компетентный орган располагает широким выбором альтернативных мер, принимаемых после вынесения приговора, в целях отказа от тюремного заключения и оказания помощи правонарушителям для их быстрого возвращения к нормальной жизни в обществе.

9.2. Положения, действующие после вынесения приговора, могут включать следующие санкции:

- a) отпуск и помещение в исправительные учреждения полутюремного типа;
- b) освобождение в связи с работой или учебой;
- c) различные формы освобождения под честное слово;
- d) сокращение срока;
- e) помилование.

9.3. Решение о мерах, принимаемых после вынесения приговора, за исключением помилования, рассматривается судебным или другим компетентным независимым органом по ходатайству правонарушителя.

9.4. Любой вид освобождения из заключения для реализации программы, не связанной с тюремным заключением, рассматривается как можно раньше.

V. ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ МЕР, НЕ СВЯЗАННЫХ С ТЮРЕМНЫМ ЗАКЛЮЧЕНИЕМ

10. *Надзор*

10.1. Цель надзора состоит в том, чтобы сократить рецидивы правонарушений и содействовать такому включению правонарушителя в жизнь общества, который свел бы к минимуму вероятность повторного совершения преступлений.

10.2. Если какая-либо не связанная с тюремным заключением мера предусматривает надзор, то он осуществляется компетентным органом в соответствии с конкретными условиями, предусмотренными законом.

10.3. В рамках конкретной меры, не связанной с тюремным заключением, следует определять для каждого отдельного случая наиболее приемлемый вид надзора и обращения, который был бы нацелен на то, чтобы помочь правонарушителю работать над собой с учетом характера совершенного им/ею правонарушения. Порядок надзора и обращения следует периодически пересматривать и при необходимости корректировать.

10.4. Правонарушителям должна, в случае необходимости, оказываться психологическая, социальная и материальная помощь и должны предоставляться возможности для укрепления связей с обществом и для облегчения их возвращения к нормальной жизни в обществе.

11. *Срок действия*

11.1. Срок действия меры, не связанной с тюремным заключением, не превышает срока, установленного компетентным органом в соответствии с законом.

11.2. Может предусматриваться досрочное прекращение действия применяемой меры, если она оказала благоприятное воздействие на правонарушителя.

12. *Условия*

12.1. Если компетентный орган определяет условия, которые должны соблюдаться правонарушителем, то он должен учитывать как интересы общества, так и интересы и права правонарушителя и жертвы.

12.2. Условия, подлежащие выполнению, должны быть практическими, точными и по возможности малочисленными и должны быть направлены на уменьшение вероятности возвращения правонарушителя к уголовной деятельности и повышение вероятности возвращения правонарушителя к нормальной жизни в обществе, с учетом интересов жертвы.

12.3. На начальном этапе применения меры, не связанной с тюремным заключением, правонарушителю в устной или письменной форме дается разъяснение условий, регулирующих применение данной меры, включая обязанности и права правонарушителя.

12.4. В зависимости от достигнутых правонарушителем результатов условия могут изменяться компетентным органом в соответствии с положениями, установленными законом.

13. *Режим обращения*

13.1. В рамках конкретной меры, не связанной с тюремным заключением, в целях более эффективного удовлетворения потребностей правонарушителей в соответствующих случаях должны разрабатываться различные методы, такие, как индивидуальная работа, групповая терапия, программы по месту жительства и особое обращение с различными категориями правонарушителей.

13.2. Обращение обеспечивается профессиональными работниками, имеющими надлежащую подготовку и практический опыт.

13.3. При принятии решения о необходимости соответствующего обращения прилагаются усилия для ознакомления с биографией, личностью, наклонностями, уровнем умственного развития, системой ценностей и особенно с обстоятельствами, которые привели к совершению правонарушения.

13.4. Компетентный орган может привлекать общественность и системы общественной поддержки к применению мер, не связанных с тюремным заключением.

13.5. Число находящихся на рассмотрении дел по возможности поддерживается на поддающемся контролю уровне для обеспечения эффективного выполнения программ, связанных с обращением с правонарушителями.

13.6. Компетентный орган заводит и ведет дело по каждому правонарушителю.

14. Дисциплина и нарушение условий

14.1. При нарушении условий, подлежащих соблюдению правонарушителем, мера, не связанная с тюремным заключением, может быть изменена или отменена.

14.2. Решение об изменении или отмене не связанной с тюремным заключением меры принимает компетентный орган, причем только после тщательного рассмотрения фактов, представленных как сотрудником, осуществляющим надзор, так и правонарушителем.

14.3. Если мера, не связанная с тюремным заключением, окажется неэффективной, то это не должно автоматически приводить к применению меры, связанной с тюремным заключением.

14.4. В случае изменения или отмены данной меры, не связанной с тюремным заключением, компетентный орган стремится установить подходящую альтернативную меру, не связанную с тюремным заключением. Наказание в виде тюремного заключения может полагаться только при отсутствии других подходящих альтернативных мер.

14.5. Санкция на арест и содержание правонарушителя под надзором в случаях нарушения условий предусматривается законом.

14.6. В случае изменения или отмены меры, не связанной с тюремным заключением, правонарушитель имеет право подавать апелляцию в судебный или другой компетентный независимый орган.

VI. ПЕРСОНАЛ

15. Набор персонала

15.1. При наборе персонала не допускается какая-либо дискриминация по признаку расы, цвета кожи, пола, возраста, языка, религии, политических или других убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, места рождения или иного статуса. Политика набора персонала должна учитывать национальную политику квотного набора и отражать разнообразие правонарушителей, подлежащих надзору.

15.2. Лица, назначаемые для применения не связанных с тюремным заключением мер, должны обладать соответствующими личными качествами и по возможности

надлежащей профессиональной подготовкой и практическим опытом. Такие требования должны быть четко определены.

15.3. Для набора и удержания квалифицированного профессионального персонала необходимо обеспечивать соответствующее служебное положение, надлежащие оклады и льготы, соответствующие характеру работы, и предоставлять широкие возможности для профессионального роста и продвижения по службе.

16. Подготовка кадров

16.1. Цель профессиональной подготовки заключается в том, чтобы разъяснить персоналу его обязанности в отношении возвращения правонарушителя к нормальной жизни в обществе, обеспечения прав правонарушителя и защиты общества. Подготовка также должна способствовать пониманию персоналом необходимости осуществлять сотрудничество и координировать деятельность с соответствующими учреждениями.

16.2. До поступления на службу персонал проходит подготовку, включающую инструктаж о характере мер, не связанных с тюремным заключением, о целях надзора и различных способах применения не связанных с тюремным заключением мер.

16.3. После поступления на службу персонал поддерживает и совершенствует свои знания и профессиональные навыки путем прохождения подготовки без отрыва от службы и на курсах повышения квалификации. Для этой цели обеспечиваются необходимые условия.

VII. ДОБРОВОЛЬЦЫ И ДРУГИЕ ОБЩЕСТВЕННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

17. Участие общественности

17.1. Следует поощрять участие общественности, поскольку в нем заложены большие возможности и поскольку оно является одним из важнейших факторов укрепления связей между правонарушителями, в отношении которых приняты меры, не связанные с тюремным заключением, и их семьями и обществом. Оно должно дополнять усилия органов уголовного правосудия.

17.2. Участие общественности следует рассматривать как предоставляемую членам общества возможность внести свой вклад в дело защиты интересов общества.

18. Общественное сознание и сотрудничество

18.1. Следует поощрять государственные учреждения, частный сектор и общественность к оказанию поддержки добровольным организациям, содействующим применению не связанных с тюремным заключением мер.

18.2. Следует регулярно проводить конференции, семинары, симпозиумы и другие мероприятия, чтобы содействовать осознанию общественностью необходимости ее участия в деле применения не связанных с тюремным заключением мер.

18.3. Необходимо использовать все средства массовой информации, с тем чтобы содействовать выработке у общественности конструктивного подхода, способствующего проведению мероприятий по обеспечению более широкого применения не связанного с тюремным заключением обращения с правонарушителями и их возвращения к нормальной жизни в обществе.

18.4. Следует прилагать все усилия к тому, чтобы разъяснять общественности, что она играет важную роль в применении не связанных с тюремным заключением мер.

19. Добровольцы

19.1. Добровольцы тщательно подбираются и принимаются на работу с учетом их склонностей и интереса к данной работе. Они проходят должную подготовку для выполнения их конкретных обязанностей, и им предоставляется возможность обращаться за помощью и советом к компетентному органу и получать у него консультации.

19.2. Добровольцы должны поощрять правонарушителей и их семьи к установлению конструктивных связей с обществом и более широких контактов, предоставляя им консультации и другие необходимые формы помощи в соответствии со своими возможностями и потребностями правонарушителей.

19.3. Добровольцы страхуются против несчастного случая, телесного повреждения и общественной ответственности при выполнении своих обязанностей. Им возмещаются дозволенные расходы, которые они несут при выполнении своей работы. Они получают общественное признание за те услуги, которые они оказывают обществу в интересах его благосостояния.

VIII. ИССЛЕДОВАНИЯ, ПЛАНИРОВАНИЕ, РАЗРАБОТКА И ОЦЕНКА ПОЛИТИКИ

20. Исследования и планирование

20.1. В качестве неотъемлемого элемента процесса планирования должны предприниматься усилия, для того чтобы вовлечь как государственные, так и частные организации в процесс проведения и стимулирования исследований в области обращения с правонарушителями, не связанного с тюремным заключением.

20.2. Исследования по проблемам, стоящим перед клиентами, практиками, обществом и руководителями, должны проводиться на регулярной основе.

20.3. Механизмы проведения исследований и сбора информации должны включаться в систему уголовного правосудия для сбора и анализа данных и статистических показателей о применении к правонарушителям режима, не связанного с тюремным заключением.

21. Разработка политики и программ

21.1. Программы не связанных с тюремным заключением мер должны систематически планироваться и осуществляться в качестве неотъемлемой части системы уголовного правосудия в рамках процесса национального развития.

21.2. Следует проводить регулярные оценки с целью более эффективного применения не связанных с тюремным заключением мер.

21.3. Необходимо проводить периодические обзоры для оценки задач, практики применения и эффективности мер, не связанных с тюремным заключением.

22. Связь с соответствующими учреждениями и мероприятиями

22.1. На различных уровнях должны создаваться соответствующие механизмы для содействия установлению связей между службами, которым поручено применение не связанных с тюремным заключением мер, другими органами системы уголовного правосудия, учреждениями социального развития и обеспечения - как правительственными, так и неправительственными - в таких областях, как здравоохранение, жилищное строительство, образование и занятость, а также средства массовой информации.

23. Международное сотрудничество

23.1. Прилагаются усилия по развитию научного сотрудничества между странами в области применения непенитенциарного режима. Следует активизировать исследования, подготовку кадров, техническую помощь и обмен информацией между государствами-членами о мерах, не связанных с тюремным заключением, через институты Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями в тесном сотрудничестве с Отделением по предупреждению преступности и уголовному правосудию Центра по социальному развитию и гуманитарным вопросам Секретариата Организации Объединенных Наций.

23.2. Следует продолжать проведение сравнительных исследований и согласование законодательных положений в целях расширения диапазона возможных непенитенциарных мер и содействия их применению через национальные границы в соответствии с Типовым договором о передаче надзора за правонарушителями, которые были условно осуждены или условно освобождены (995_567).

**РЕКОМЕНДАЦИЯ № (99) 22* КОМИТЕТА МИНИСТРОВ СОВЕТА ЕВРОПЫ
ГОСУДАРСТВАМ-ЧЛЕНАМ**

**О проблеме переполнения тюрем и увеличения числа лиц, находящихся под
стражей**

**(Принята Комитетом Министров 30 сентября 1999 г. на 68-ом заседании
Представителей Министров)**

Комитет Министров, в соответствии со статьей 15.b Устава Совета Европы, принимая во внимание, что переполнение тюрем и рост числа лиц, находящихся под стражей, является основной проблемой для администрации тюрем и системы уголовного правосудия в целом, как в отношении соблюдения прав человека, так и в отношении эффективности управления пенитенциарными учреждениями;

учитывая, что эффективность управления лицами, находящимися под стражей, прямо пропорциональна таким фактам, как общая криминальная ситуация, приоритеты по борьбе с преступностью, виды наказаний, содержащиеся в сводах законов, суровость вынесенного приговора, частота применения общественных санкций и мер воздействия, применение предварительного тюремного заключения, эффективность и результативность органов уголовного правосудия и в немалой степени — отношение общества к преступлению и наказанию;

утверждая, что меры, направленные на предотвращение переполнения тюрем и сокращение числа лиц, находящихся под стражей, должны учитываться при ведении последовательной и целесообразной уголовной политики, направленной на предотвращение преступления и преступного поведения, эффективное применение закона, охрану общественного порядка, индивидуализацию санкций и мер воздействия, а также социальную реинтеграцию правонарушителей;

учитывая, что такие меры должны соответствовать основополагающим принципам демократических государств, которые регулируются нормами права и являются предметом основных гарантий прав человека, находиться в соответствии с Европейской Конвенцией о защите прав человека и основных свобод и прецедентным правом органов, его применяющих;

сверх того, признавая, что такие меры требуют поддержки со стороны государственных и административных руководителей, судей, общественных обвинителей и широкой общественности, а также предоставления сбалансированной информации о функциях наказания, соответствующей эффективности таких санкций и мер воздействия, как наказание, связанное и не связанное с лишением свободы, и о действительном положении дел в тюрьмах;

имея в виду Европейскую Конвенцию против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания;

принимая во внимание важность Рекомендации № (80) 11 по предварительному заключению, Рекомендации № (87) 3 о Европейских тюремных правилах, Рекомендации № (87) 8 по упрощению уголовного правосудия, Рекомендации № (92) 6 о Европейских правилах по применению общественных санкций и мер воздействия и Рекомендации № (92) 7 по последовательности назначения наказания,

Рекомендует Правительствам государств следующее:

принять все необходимые меры в отношении применения принципов, содержащихся в приложении к Рекомендации, при пересмотре внутреннего законодательства и

сложившейся практики в отношении переполнения тюрем и увеличения числа лиц, находящихся под стражей;
содействовать наиболее широкому распространению данной Рекомендации и Документа о переполнении тюрем и увеличению числа лиц, находящихся под стражей, выработанных Европейским Комитетом по вопросам борьбы с преступностью.

ПРИЛОЖЕНИЕ К РЕКОМЕНДАЦИИ № (99) 22

I. Основополагающие принципы

1. Лишение свободы следует рассматривать в качестве крайней санкции или меры воздействия и, следовательно, применять в случае особой тяжести преступления, при условии, что любые другие санкции и меры воздействия явно неадекватны.
2. Распространение практики тюремного заключения скорее должно быть исключением, поскольку найти эффективное решение проблемы переполнения тюрем представляется маловероятным. Тем государствам, где имеются в целом достаточные, но плохо приспособленные к условиям содержания тюремные площади, следует стремиться к их более рациональному использованию.
3. Необходимо подготовить комплекс соответствующих общественных санкций и мер воздействия, по возможности, упорядоченных или приведенных в строгое соответствие между собой; их следует рекомендовать к максимально широкому использованию среди прокуроров и судей.
4. Государствам-членам следует изучить возможность переклассификации или исключения определенных видов правонарушений из числа деяний, преследуемых по закону, как не содержащих признаков состава преступления, влекущего за собой назначение наказания в виде лишения свободы.
5. В целях разработки последовательной стратегии в интересах решения проблемы переполнения тюрем и увеличения числа лиц, находящихся под стражей, необходимо подвергнуть тщательному анализу основные способствующие этому факторы, в частности факты и виды правонарушений, которые влекут за собой наказание в виде длительного тюремного заключения, приоритеты по борьбе с преступностью, позицию общества и сложившуюся практику приговоров суда.

II. Пути решения проблемы острой нехватки тюремных помещений

6. В целях предотвращения чрезмерного переполнения тюрем следует установить максимально возможный предел размещения для пенитенциарных учреждений.
7. В случае когда такое переполнение имеет место, особое внимание следует уделять таким вопросам, как сохранение человеческого достоинства, выполнение тюремной администрацией своих обязанностей по гуманному и правильному обращению, четкое распределение обязанностей среди персонала и новые эффективные подходы в правлении. В соответствии с Европейскими тюремными правилами необходимо, в частности, обратить внимание, на использование всей возможной площади, пригодной для содержания заключенных, гигиену и санитарные условия, обеспечение заключенных питанием в достаточном количестве и пригодного качества, охрану здоровья заключенных и возможности пребывания на открытом воздухе.
8. В целях нейтрализации негативных последствий тюремного переполнения необходимо способствовать расширению возможностей для контакта заключенных с их родственниками и, тем самым, максимальному осуществлению поддержки со стороны общества.
9. Другие альтернативы исполнению наказания в виде тюремного заключения, такие, как ограничение свободы, содержание в колониях общего режима, отсроченное или условное осуждение, необходимо применять как можно шире, в целях содействия

рассредоточению заключенных, поддержанию их контакта с родственниками и другими членами общества, а также снижению напряженности в пенитенциарных учреждениях.

***III. Меры воздействия, применяемые до окончания судебного разбирательства.
Избежание прохождения процедуры уголовного судопроизводства — избирательное
применение предварительного заключения***

10. Необходимые меры следует принять в целях наиболее полного воплощения принципов, изложенных в Рекомендации № (87) 8 по упрощению уголовного правосудия; этот процесс затронет именно те государства-члены, где внутренние конституционные принципы или правовые обычаи соответствуют международному законодательству, где в основу обвинения положен принцип (доказанной) вины (другой сходный по сути принцип) и применяются упрощенная процедура и внесудебное разбирательство, как альтернативы по обвинению в некоторых случаях, и во избежание прохождения через всю процедуру уголовного судопроизводства.

11. Применение предварительного тюремного заключения и его сроки следует сократить до минимума, совместимого с интересами правосудия. Для этого государствам-членам необходимо обеспечить соответствие внутреннего закона и процедурной практики соответствующим положениям Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод и прецедентному праву контрольных органов, а также руководствоваться принципами, изложенными в Рекомендации № (80) 11 по предварительному заключению, в частности, в отношении оснований, по которым избирается предварительное тюремное заключение.

12. Следует рекомендовать максимально широкое использование альтернативных мер воздействия, таких, как подписка о невыезде, ограничение на въезд и выезд без специального на то разрешения, освобождение под залог, а также наблюдение со стороны органа, на который судом возложена эта обязанность. В этой связи следует изучить возможности использования электронных устройств по контролю за пребыванием в определенном месте.

13. Эффективному и в то же время гуманному применению предварительного заключения будут способствовать наличие адекватных финансовых и человеческих факторов, а также разработка, по мере необходимости, соответствующих процедурных методик и управленческих технологий.

IV. Меры воздействия в процессе судебного разбирательства. Система санкций (мер воздействия). Длительность срока исполнения наказания

14. Следует выработать меры по сокращению количества наказаний с длительным сроком тюремного заключения, являющихся тяжелым бременем для тюремной системы, и заменить их общественными санкциями и мерами воздействия с коротким сроком тюремного заключения.

15. При использовании общественных санкций и мер воздействия, альтернативных лишению свободы, следует обратить внимание на следующее:

приостановление исполнения наказания в виде тюремного заключения в связи с изменившимися условиями;

взятие осужденного на поруки без назначения наказания к лишению свободы условно;

строгий контроль;

обязательные работы (контрактные работы) для отдельных категорий правонарушителей;

ходатайство со стороны пострадавшего-обвиняемого (возмещение ущерба);

ограничение свободы передвижения, например посредством приказов о введении комендантского часа или путем электронного отслеживания.

16. Общественные санкции и меры воздействия следует применять только в соответствии с гарантиями и условиями, изложенными в Европейских правилах об общественных санкциях и мерах воздействия.

17. Следует ввести в законодательство и правоприменительную практику совокупность наказаний, связанных и не связанных с лишением свободы, а именно: вступающие немедленно в силу приговоры суда о содержании под стражей, по которым ответственность за исполнение ложится на общественные учреждения, (усиленный) контроль со стороны общества, домашний арест под электронным наблюдением или, в соответствующих случаях, назначение исправительных работ.

Назначение наказания и роль прокуроров и судей

18. Прокурорам и судьям при назначении наказания следует учитывать имеющиеся возможности, в частности наличие тюремной площади. В этой связи постоянное внимание следует уделять определению степени влияния, которое оказывают существующая система по назначению наказания и политика планирования назначения наказания на эволюцию числа лиц, находящихся под стражей.

19. Прокуроров и судей следует вовлекать в процесс разработки системы наказаний, учитывая ее влияние на решение проблемы переполнения тюрем и рост числа лиц, находящихся под стражей, имея в виду готовность первых изменить малоэффективную практику назначения наказания.

20. Законодателю или иному компетентному органу необходимо определить основные критерии назначения наказания, учитывая именно сокращение случаев тюремного заключения и расширенное применение общественных санкций и мер воздействия, а также отступлений от них, таких, как ходатайство или возмещение ущерба.

21. Особое внимание следует уделять роли отягчающих и смягчающих обстоятельств, а также наличие предыдущих судимостей при определении соответствующей меры наказания.

V. Меры воздействия, применяемые после окончания судебного разбирательства.

Применение общественных санкций и мер воздействия. Исполнение приговоров о содержании под стражей

22. В целях использования общественных санкций и мер воздействия в качестве возможных альтернатив краткосрочному тюремному заключению их эффективное применение следует обеспечить следующими способами:

создание инфраструктуры по исполнению и отслеживанию исполнения общественных санкций как обеспечение в немалой степени доказательства их эффективности для судей и прокуроров; и

развитие и использование надежных технологий по предупреждению и определению вероятности риска, а также возможностей по контролю, в целях установления вероятности рецидива преступления и обеспечения общественной защиты и безопасности.

23. Необходимо разработать меры воздействия, которые снизят действительный срок исполнения наказания как с помощью индивидуализации мер воздействия — условно-досрочного освобождения, так и принятия коллективных мер по разрешению проблемы переполнения тюрем (амнистия).

24. Амнистию следует рассматривать в качестве самой эффективной и конструктивной меры воздействия, которая не только сокращает срок тюремного заключения, но и в значительной степени способствует возвращению правонарушителя к нормальной жизни в обществе.

25. В целях содействия и расширения практики применения амнистии необходимо создать условия поддержки, помощи и контроля со стороны общества за правонарушителем, побудить компетентные судебные или исполнительные власти к рассмотрению этих мер воздействия в качестве важной и надежной альтернативы.

26. Следует разработать эффективные программы по обращению с правонарушителями в процессе их задержания и по контролю и обращению после освобождения их из-под стражи, а также применять эти программы в целях содействия рассредоточению правонарушителей, снижению рецидивов, созданию общественной безопасности и

защиты, обеспечению доказательства судьям и прокурорам того, что меры, направленные на снижение действительного срока исполнения наказания, равно как и общественные санкции и меры воздействия, являются конструктивными и надежными альтернативами.

Методичні рекомендації були розроблені Завідуючою кафедри нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство Академії прокуратури України Л.Б. Ільковець та адвокатом і правовим експертом Харківської правозахисної групи А.П. Бущенко в рамках Пілотного Проекту з оптимізації застосування запобіжних заходів, альтернативних взяттю під варту, що провадився Американської асоціації юристів «Ініціатива з верховенства права» за фінансової підтримки Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні.

Проведення Пілотного проекту із застосування запобіжних заходів було схвалено Верховним Судом України у 2005-2006 р. Проект відбувався на базі місцевих суддів Миколаївській області за підтримки Апеляційного суду Миколаївської області. Впровадження Пілотного проекту було зосереджено на інституті застави та його застосуванні в Україні. Серед основних результатів Пілотного проекту можна назвати запровадження в одному із місцевих судів експериментальної посади службовця із запобіжних заходів, здійснення ознайомчої поїздки українських суддів до США та розроблення цілої низки законодавчих рекомендацій щодо врегулювання обрання запобіжних заходів.